

ЖОРСТОКЕ ОБЛІЧЧЯ ВІЙНИ

БОї почалися

Біля чотирьох годин ранку 22 червня черговий офіцер передав мені телефонogramу зі штабу 5-ї армії: розкрити особливий секретний оперативний пакет. Незабаром черговий дозволив, що зв'язок порушено. Не відповідаючи ні Москві, ні Києві, ні Луцьку. Довелося взяти на себе відповідальність і розкрити пакет. Директива вказувала: негайно привести корпус у бойову готовність і виступити в напрямку Рівне, Луцьк, Ковель. Усім підготувати й швидко рушити, але спокійно і планомірно. Кожен знає своє місце і точно виконував свою справу.

Утруднення були тільки з матеріальним забезпеченням. Незначне число автомашин. Нестача пального. Обмежена кількість боєприпасів.

За довгі роки служби я добре знав, що таке війна, і тому мене більше всього турбувало, як зустріне свій перший бій наш необстріляний солдат.

Нещастя полягало в тому, що корпус тільки називався механізованим. З прімотою дивізією під час маршу на наш старенький Т-28, БТ-5 і нечисленні БТ-7, розуміючи, що тривалих боївих днів вони не витримують. Не кажу вже про те, що і цих танків у нас було не більше третини від штату.

Але, незважаючи на труднощі, ми зробили все, щоб зібрати в бойовий кулак наші сили і дати відсіч ворогові, чесно виконавши свій солдатський обов'язок.

Недовзі корпус перейшов у підпорядкування 5-ї армії і ми зосередилися в районі Клевани, Олика.

Гармати поставили в кюветах, біля шосе, а частину – прямо на дорозі. Німці накопувалися великою ромбовидною групою. Попередити мотоциклісти, за ними бронемашини і танки.

Ми бачили, як йшли на 20-у танкову значні сили ворога. І побачили, що з ними стало. Артилеристи підпустили фашистів ближче і відкрили вогонь. На шосе утворилася дика пробка з уламків мотоциклів і бронемашин, трупи гітлерівців. Але ворожі війська, що наступали, продовжували по нерівні рухатися вперед, і наші гармати мали все нові цілі.

Ми змуслили противника досить довго тупцювати на місці. Було ясно, що наша «захвалість» не залишиться безкарною. Так воно і сталося. Над нами з'явилися «юнкерси». Літаки йшли хвирляючи і бомбили нас нещадно, але, на щастя, безрезультатно: солдати були сховані в лісі, гармати і танки поставлені в окопи.

Німці кидали проти 9-го мехкорпусу все нові сили. Занепокі бої продовжувалися до 29 червня. Противникові не вдалося перерізати дорозу Рівне-Луцьк на напрямку Клевани, не вдалося йому і взагалі провести оборону військ 5-ї армії.

Пам'ятається, коли корпус бився в районі Клевани і перешкоди німцям перерізати шосе, вдалося якось зібратися на короткий час. Вперше після початку війни зустрілися всі разом – командування корпусу і командири дивізій. Дружні обійми. Розділювалися. Живі і всієюмою. На жаль, з деякими з моїх славних соратників по 9-му мехкорпусу ця зустріч була останньою. Незабаром після боїв під Клеваном ми втратили прекрасного офіцера

Планували кругом – робачив шваброю. Виходу іншого не було, мусив охолодити жіночий запал шваброю. Вони захекано дивилися на мене.

Я став їх ганити: «Кругом трупи, а ви займаєтеся мародерством. А, може, завтра і вас будуть німці розстрілювати? Ви про це не подумали? Геть звідси!»

І повія їм на шосе. – З'явиться ще раз... Для більшої серйозності я витяг свій наган.

Саме в цей час повільно проїжджала велика машина, на якій були німці на чолі офіцером. Вони гототали, сміялися, і, напевно, були горді за свою авіацію, яка так добре справилася зі своїми завданнями. Побачивши мене із цими двома розпатланими жінками з наганом у руці, офіцер гукнув: «Gut, gut, Ukraine! Allen Yuden mus man erschlagen!», «Добре, добре, українці! Велх авіація треба розстрілювати!»

Подумавши, що я нічого не зрозумів, офіцер, тикаючи вказівним пальцем в повітря, на прощання вигукнув: «Gut! Guter Soldat!».

«Нові душуби ступили на нашу землю», – подумалося тоді.

Ми обішлись все містечко і вигнали мародерів геть, попередивши, щоб більше цього не робили, бо будемо за це карати.

На думку стало гірко: оце психологія несвідомої маси! Було соромно за наших простих сільських жінок.

Нам уже стало зрозумілим, що меси треба тримати в дисципліні і не допускати анархії та охлократії, навіть «квінтілі демократії». Ми вирішили надрукувати оголошення, щоб люди дотримувалися порядку. Та ще про те, що трупи почали розкладатися і слід їх захоронити.

Але в містечку ми друкарської машинки не знайшли – все було знищене й побите, документи спалені втікачами.

Ми підняли в Клевани-2 Друкарський пункт.

каз командувачу 13-ю армією повернути кавалерійський корпус для удару на Луцьк і Рівне. Відповідно до цього командуючий 13-ю армією ранком 28 січня наказав 1-му кавалерійському корпусові із займаного району наступати на південь і, діючи вздовж східного берега р. Стыр, до кінця 31 січня оволодіти Луцьком. 6-й гвардійський кавалерійський корпус одержав наказ завдати удару в напрямку Клеванів, атакувати Рівне з північно-заходу і сприяти стрілецьким корпусам, що наступали з фронту, в розгромі рівненського угруповання противника. 31 січня частини 1-го гвардійського кавалерійського корпусу під командуванням генерал-лейтенанта Б. К. Баранова вийшли в район Ківерці, а 6-й гвардійський кавалерійський корпус генерал-

16

Наші частини йшли вперед. На зустріч по шосе Луцьк – Рівне рухалися на сідд безладні юрби людей. Над шосе часто з'являлися німецькі літаки. Вони бомбили війська і біженців.

24 червня 9-й мехкорпус вийшов у район зосередження і вступив у бій. 35-а танкова дивізія вела бій західніше Клевани, маючи перед собою частини 13-ї німецької танкової дивізії. 20-я танкова дивізія на світанку 24-го годинним пошхом з ходу атакувала в районі Олика моторизовані частини 13-ї танкової дивізії німців, нанесла їм великі втрати, захопила полонених і багато трофеїв. Вже в той день полковник Черняєв показав, що має якості справжнього командира. Закріпившись, його дивізія весь день успішно відбивала атаки танкових частин ворога.

КП корпусу розташувався в районі Клевани. Наступного дня та ж картина – зав'язати оборонні бої на рубежі Луцьк, Олика, південніше Клевани з танками і хвостіпохотою двох німецьких дивізій (14-ї і 13-ї). Противник прагнув перерізати дорозу Рівне-Луцьк і захопити Луцьк. Наші частини героїчно відбили ці спроби. Ліше під вечір стало затишчя. Німці тоді вночі не наступали. Закочувалося сонце – і вони зупинилися на відпочинок.

Був знову отриманий наказ про контрудар. Однак противник на наступні перевершував нас, що я взяв на себе відповідальність не наносити контрудар, а зустріти ворога в обороні. У хвилинок новими 85-міліметровими гарматами. Началь-

полковника В. М. Черняєва. Він був важко поранений. І хоча нам вдалося евакуювати його в харківський госпіталь, Черняєв помер там від гангрені. Бойові друзі зберігають про нього світлу пам'ять.

Константина Рохосовського.

СЬОМИЙ ДЕНЬ ВІЙНИ

На сьомий день війни, в суботу, я з трьома бойовиками поїхав у зруйнований Клеван.

Скрізь – руїни, усе димить, догоріло... Залишилися неущодженіми церква, костюл, замок, військомат, декілька будинків у центрі та декілька хат на окраїнах містечка. А між цим усім – трупи євреїв.

Пройжджали і проходили німецькі військові частини, гнали багато полонених радянських солдатів – змучених, заплених і голодних.

Німці на нас уваги не звертали. А, може, наші пов'язки на руках і мазелини мали той жесть значення?

Ми вирішили обійти руїни. Аж чуло, в одному напівзруйнованому будинку жіноча лайка і крик. Заходжу в коридор. Двері у кімнату, яка чудом уціліла, відкриті, а там бачу таку картину: на дивані лежить дві кулі різного молотку, а серед кімнати дві сільські жінки ляються, вчепившись одна одній в коси. Вони шарпали велику перину, вже порвали її. Пух лігав по всій кімнаті, був у військ косах і, навіть, у роті. Велика шафра стояла розкриті і пуста.

Я здогадався: спочатку ділили все порівну і складали на дивані, а от одну перину поділити не змогли. Почали сваритися, а потім – битися.

Я крикнув: «Перестаньте!». Але

кожну порину та в окремих школі. Пам'ятаю, ми ще заходили на квартиру Кур'яник просити копірку (Кур'яник – це інспектор району). Після війни працював у Рівному, заразеш в школі №2).

Надрукувавши оголошення, ми їх розповсюдили в доволі великих селах. Звертали до населення від імені районної управи, якої ще, по суті, не було. А от характерно, що люди приймають нас як представників районної влади і давали нам різні запитання.

Чудно якось! Народ без влади, без наказів згори, не знає, що робити. Що був порядок, населенням повинен хтось керувати. А покажи слабкість – піде анархія, безпорядок.

От так нас, ще молодих, вчили життя.

Отже, відкладали на потім було стільки ж. Тож наступного дня, в неділю, утворили районну управу, представники якої цього ж дня по всіх селах району провели вибори сільських старост. Вибори були відкриті, на сільських «сесіях». Кандидатури висували самі селяни, згори ніхто нікого не рекомендував.

А німці перли й перли, оманділі надіх перемоло, на скід. Ім що? Вони готові будь-яко розстрілювати. Сьогодні – євреїв, а завтра – нас, українців. Ми це прекрасно розуміли. Про яку співпрацю з ними й думки ні в кого не було. Завоюєник з завойованим: тупий, жорстокий, бездушний.

Століттями жили євреї в містечку, займалися своїми справами, здібнішого торгівлю. Вони були хорошими кравцями, лікарями й фармацевтами. В Клевани жили дві сім'ї прекрасних ковалів... І всім вистачало місця й роботи. Щочетверга відбувалися великі базари, де все можна було купити і продати.

Перший удар одержали ці нещасні люди в 1939 році. Ім магазини були пограбовані радянською владою. Переважачою більшість євреїв залишилася під час засоби для життя. А це вже прийшла смерть в особі нових «визволителів».

З книги спогадів Сергія Робітницького «Серед неправди на землі».

ЗІ СЛІЗОМАМИ НА ОЧАХ...

Вночі 28 січня 1944 року командир 4-го мехкорпусу генерал-

З виходом у район Ківерці, Клеванів шосе і залізниця, що зв'язують Рівне з Луцьком і Ковелем, були перерзані, а війська противника, що діяли в районі Луцька і Рівне, роз'єднані. Тили всього луцько-рівненського угруповання ворога вивинилися під гаргозою.

Гітлерівці спробували якось перешкодити маневрові радянських військ. Зокрема, з Рівне на північний захід були висунуті два полки (кавалерійський й охоронний) і поліцейська команда із завданням вийти в район Цумань і прикрити Рівне з північного заходу. Але гітлерівське командування чи то навмисне, чи те через незнання не попередило полки про сили наших військ, які вийшли в район Клевани. Тому полки рухалися так, як рухуються по дорогах у своєму тилу. Розвідка 6-го гвардійського кавалерійського корпусу виявила їхній рух. Була організована засідка, а потім у справу вступили кавалеристи в кількомі стрію. Обидва полки були повністю розгромлені.

У першій половині 2 лютого 8-а гвардійська кавалерійська дивізія генерал-майора Д. Н. Павлова у взаємодії з 12-ї гвардійською стрілецькою дивізією генерал-майора Л. Д. Червоня вийшли в Рівне. До цього часу 6-а гвардійська стрілецька дивізія генерал-майора Д. П. Онупренко

німці сигналі на площу значну частину населення міста. Вся площа була забита людьми. Багато жителів приїхали з дитям. О 10 годині ранку німецька жандармерія погнала до величезної юрби за місто. Тут у заздальдеді виритих ровів і ямах німці почали криваву розправу над радянськими людьми. Три дні продовжувалися розстріли. Багато хто розумити і розданими по дві доби чекали страсти. Каті змушували їх засипати землею ями, наповнені трупами. Дітей гітлерівці живцем кидали в ями і кидали туди ручні гранати. За три дні фашистські дождери вбили близько 16 тисяч мирних жителів. Крім того, багато радянських громадян гітлерівці замучили і розстріляли у в'язниці. В центрі міста німці влаштували шибениці, на яких вешали радянських патріотів.

Німецько-фашистські загартники влаштували в Рівне три табори для військовополонених і мирних радянських громадян. Ув'язнених убивали і морили голодом. На одному тільки центарі на Гробиному поховані тисячі радянських громадян, замучених німцями в цих таборах. Важко словами передати усе, що відбувалося в місті під час німецької окупації.

З книги Анатолія Грильова «Дніпро-Карпати-Крим»

